మధ్యవర్తి

ఏకాంతాన్ని కవులు మహా మెచ్చు కుంటారు. అది స్వార్థాన్ని మరిపిస్తుందనీ, అందులో మానవుడు తన ప్రాధాన్యతను కోలుపోతాడనీ వారి వుద్దేశం. కాని యిది పూర్తిసత్యం కాదు. సముద్రకెరటాల హోరు ఏకాంతాన్ని భగ్నంచేస్తుంది. ఏకాంత స్థలంలో యేచిన్నధ్వనో, వొంటిది కావటం నుంచి, ఆనందంలోకి జారిపోయిన మనస్సును పురిగొల్పి వెనక్కు మళ్ళిస్తుంది. నిజానికి, పట్నవాసంలో వున్నవాళ్ళు, ఆ జనసమూహంలో, తమ వ్యక్తిత్వాన్ని గోల్పోతూ వుంటారు. ఆపట్నవాసపు రొదలో తాము యెవరైందీ, యేంచేస్తోన్నదీ మరిచి, చెదిరి పోయిన వ్యక్తిత్వాన్ని తిరిగి స్థాపించుకోటానికి మధ్యలో యేపల్లెటూరో పారిపోతూ వుంటారు. ఏకాంతానికీ, మానసిక వాతావరణానికీ సంబంధం వున్నా, సదా లోకం చేసే రొదకుకూడా మానవుడి వ్యక్తిత్వం మీద కొంత అధికారంవుంది.

రోగికి మందివ్వడానికి పట్నం వొదిలి పల్లెటూరు రావడం డాక్టరు దినకర్‌కు అదే మొదటిసారి. తెనుగుదేశం వొదిలి చెన్నపట్నంలో స్థిరపడి పోయి, ఆంధ్రులతో తాము ఆంధ్రుల మనీ, అరవతో అరవల మనీ చెప్పుకుంటూ వుద్యోగాలు చేస్తున్న వ్యక్తులలో దినకర్ వొకడు. అతనికి పాతికేళ్ళకు పైమాటే. నాగరికతను వొక మహాశక్తిలాగ ఆరాధిస్తాడు. స్త్రీ సంపర్కంవల్ల పురుషుడు సంపాదించిన జబ్బులనే బంధనాలనుండి విముక్తుణ్ణి చేసింది. నాగరికతేనని అతడు చాలామార్లు వాదించాడు. మన సంఘం అలాంటి వ్యక్తుల్ని హరిజనులలాగ బహిష్కరిస్తుందనీ, వాళ్ళను నాగరికులు చేరదీసి, వారి బాధకు సానుభూతి చూపి, బైటపడే మార్గం చూపిస్తారనీ అతని వృత్తికి సంబంధించిన వాదన. మనిషికి యేజబ్బు ప్రాప్తించినా, నైతిక విమర్శకుమాత్రం గురి కాదు. అన్ని జబ్బులూ మరణానికే దారితీస్తాయి. ఆవ్యక్తిని రక్షించటం సంఘంవిధి. ఇది తెలియనివాడు అనాగరికుడు. ఇట్లాంటి వెన్నో దినకర్ మనసులో ఆలోచించుకుంటూ వుంటాడు. నాగరికతమీద వొక గ్రంథంకూడా వ్రాయాలని సంక

ర్పించాడు. దినకర్ బ్రహ్మచారి. అనేక భావాలు మనస్సులో ప్రాకులాడుతున్నా, యథార్థం తే ల్తేనేకాని అవి అతుక్కోవు. లేకపోతే ప్రతిమానవుడూ అధమం ఒక్క పుస్తకమైనా రచించి మరీ ప్రాణాలు వొదుల్ను. అతనింకా యెందుకు పెండ్లి చేసుకోలేదో, అతనికే తెలియదు. "నీకూ యెవ్వారు లేరు, నాకూ యెవ్వారు లేరు" అన్న పాటలోలాగా యెవ్వరూ 'నా' అనే వాళ్ళు లేని పిల్ల దొరికితే చేసుకోవాలని అతని ఆశయం. పెద్ద కుటుంబంలోని పిల్లను చేసుకుంటే చాలా బాధలువున్నాయని పట్నంహోరులో తన వ్యక్తిత్వాన్ని గోల్పోతూ, అనుకున్న గ్రంథాన్ని వ్రాయలేకపోతున్న దినకర్‌కు స్ఫురించటంలో ఆశ్చర్యంలేదు.

పల్లెటూరంటే అల్లా వుంటుందని అతననుకో లేదు. అప్పుడక్కడ తిరుణాల్లుకూడా జరుగుతున్నాయి. తనవ్యక్తికి అక్కడొచ్చిన ప్రాధాన్యత యిదివరకెప్పుడూ రాలేదు. సందుల్లో నడుస్తుంటే, జనం తొలిగిపోయి, అతనికి మార్గం చేస్తున్నారు. అందరూ అతనికేసి వొక వింతవస్తువులా చూస్తున్నారు.

ఆ గుంపుల్లో వున్న పురుషుల్లో చొక్కా వున్న వాళ్ళు తక్కువ. చాలామంది స్త్రీలకు అసలు రవికలే లేవు. స్త్రీ వేషధారణలో పమిటకున్న ప్రాధాన్యత వాళ్ళకు తోచినట్టే లేదు. అసలు వాళ్ళకు స్త్రీ పురుష వివక్షతే వున్నట్టు తోచదు. అమాంతం వాళ్ళ గుడిసెల్లో జొరబడి సోదాచేస్తే, వాళ్ళు దాచుకునే వస్తువులు యేమిటా అని అతను ఆలోచించడం మొదలెట్టాడు. వాళ్ళకు గుట్టు, రహస్యం, మనస్పర్ధలు వుంటాయా? ప్రకృతి, ప్రేమ, కళలు, నాగరికత సంబంధమైన జబ్బులు, వాటి చికిత్సలు వాళ్ళకు తెలుసా? ఆ పల్లెటూరికి పుట్టినట్లుగా వున్నారు వాళ్ళు. వాళ్ళ శరీరపు సహజమైన సొంపు మూలపడి పాతబడిపోయిన ఆకర్షణ శక్తులను రెచ్చగొట్టింది. తన శరీరాన్ని తడిమి చూసుకున్నాడు. మనస్సే కాకుండా శరీరం కూడా మాట్లాడగలదనీ, దేన్నో కోరి దాని కోసం దౌర్జన్యం చెయ్యగలదనీ అప్పుడు గ్రహించుకున్నాడు డాక్టరు. అతనికి రంకులరాట్నం యెక్కి వాళ్ళతోపాటు తిరగాలనిపించింది కాని అంతా నవ్వుతారేమో? ఆ తిరిగేవాళ్ళల్లో తాను వైద్యానికొచ్చిన రాఘవరావుగారింట్లో ప్రొద్దున్న

చూసిన పిల్లకూడా వుంది. రాఘవరావుగారికి వుపచారం చేస్తో మంచం ప్రక్కన నిలబడ్డ పిల్ల అదే. కొంపదీసి దాసీపిల్ల కాదుకదా. ఆ బట్టలు, ఆ వేషం, ఆ వెట్టి చూపులు బీదతనాన్ని సూచిస్తున్నాయి. కాని రాఘవరావుగారు యీ పిల్లను "మాకాంతం, మా కాంతం" అంటూ వొచ్చారే? వివాహమైన పిల్ల ఐతే, యిట్లా వాళ్ళతోపాటు కలిసి రంకులరాట్నం యెక్కుతుందా? వెధవపేరు-రంకులరాట్నంట!

దగ్గరగా వెళ్ళి నిలబడ్డాడు. గుఱ్ఱాలు వేగంగా తిరగడం వల్ల కాంతం అతన్ని చూస్తూవుందన్న సంగతి తెలియదు. గుఱ్ఱాలు నిలిచాయి. ఇంకా దిగదేం? కాంతం గుఱ్ఱం తనముందే ఆగింది.

"ఇట్లా తిరగటానికి రేటు యెంత?" అని అడిగాడు.

"కాసీకి ఆరుసార్లు" అంది కాంతం.

"అబ్బా....నీ పేరు?"

"కాంతమ్మ."

"ఐతే నీకు, మరి...." అంటూ దిక్కులు చూశాడు డాక్టరు. ఇంతలో గుఱ్ఱం కదిలింది. ఆయాసపడ్డంవల్ల కాబోలు, కాంతం శరీరపు వాసన, గుఱ్ఱం తన ప్రక్కకు వచ్చినప్పుడల్లా, దినకర్‌కు తగిలింది. కాంతంతో మాట్లాడిన కాసేపు అతన్ని ఆకర్షించే లక్షణాలేవీ ఆమెలో కనిపించలేదు. కాని ఆ శరీరపు వాసన అతని ఇంద్రియాలపై కొంత అధికారం చెలాయించింది. "నీకు పెళ్ళయిందా?" అని అడిగాడు.

"ఏమిటండీ?" అంది బిగ్గరగా, స్వారీ చేస్తూ.

"పెళ్ళి, పెళ్ళి."

"పెళ్ళి ?"

"అయిందా ?"

"ఆ."

మళ్ళా గుఱ్ఱం జోరు తగ్గి ఆగడం మొదలెట్టింది.

"అప్పుతే, నీ భర్త యేమీ అనడూ?"

"భర్తేమిటి?" అంది ఆశ్చర్యంగా నవ్వుతూ.

"మొగుడు"

"మొగు డెవరికి?" అంది ఆయాసం మధ్య.

"పెళ్ళయిందన్నావ్, మరి?"

"ఎప్పుడూ?"

"ఇందాకా."

"ఊరికేనే" అంది.

దినకర్‌కు యిందులో కొంతం హాస్యపుశక్తి కనిపించింది. కాని పొరబడ్డాడు. అది అమాకపు సమాధానం. నిజానికి, అతడు వేసిన ప్రశ్న ఆమెకు వినిపించలేదు. అతనేదో అడగబోయాడు. తటాలున గుబ్బుమించి దూకి, పరుగెత్తుకు పోయింది.

2

ఒక్కరోజనుకున్నదల్లా దినకర్ వొచ్చి అప్పుడే నాలుగు రోజులైంది. ఆలోచిస్తే అన్నిరోజు లక్కడుండేందుకు బలమైన కారణాలు కనిపించలేదు అతనికి. రాఘవరావు తనకు బంధువు కాదు. ఆయనకూ, తన తండ్రికీ స్నేహంట, యెప్పుడో. "మావాడు డాక్టరు ప్రాక్టీసెవొస్తాడు. మనమింక డాక్టర్లకోసం ఆవూరూ యీవూరూ పరుగెత్తనక్కర్లేదు లెండి" అనేవాట్ట రాఘవరావుతో. ఆయన దినకర్‌ను చిన్నతనంలో చూశాట్ట. మళ్ళా యిదే చూట్టం. రాఘవరావు చాలా ఆస్తిపరుడు. బి.ఏ.తో చదువు చాలించి, ఆరోగ్యంకోసం చాలారోజులు భార్యతో బెంగుళూరు, ఊటీలలో గడుపుతూ, యీనాటికి భూములు చూసుకుంటూ, యీ పల్లెటూళ్లో కాపర ముండిపొయ్యాడు. ఇంతకాలం బస్తీలలో కాలం గడుపుతూ డబ్బుతగలెయ్యడానికి కారణం కొంతవరకు ఆయన భార్య కమల. అప్పటికి ఆవిడకు పాతికేళ్ళు వుంటాయి. బాగా ఇంగ్లీషు చదువుకున్నది; పట్నాలలో స్త్రీల క్లబ్బుల్లోచేరి, చాలా చెలాకీగా పనిచేస్తూ, స్త్రీసంఘాల్లో చాలావాటిల్లో పాల్గొని కొంతకీర్తి సంపాదించింది. కమల అనాకారిది కాకపోయినా, చూడగానే యాపసి అనేటంతటి చక్కంది మాత్రం కాదు. పెండ్లికిపూర్వం స్త్రీని అందరూ చక్కందే అంటారు. పెండ్లైనప్పటినుంచీ తను చక్కంది అన్న నమ్మకం బైల్దేరి, కొంతబాధ కలగచేస్తూ వుంటుంది స్త్రీకి. కమలకు

యీనమ్మకం చాలా అశాంతిని కలగచేస్తుంది. కాంతం తన పెత్తల్లి కూతురు. తనకంటె చాలా చక్కందని ఆమె తెలుసుకుంది. కాంతానికి యింకా వివాహం కాకపోవడం. తను చక్కందని కాంతానికి తెలియదని తను తెలుసుకోవడం కమలహృదయంలోని ఆరాటానికి సైకాలజికల్ కారణాలనొచ్చు.

అతన్ని పట్నంనుంచి రప్పించడం కొంత ఆశ్చర్యం కలగ చెయ్యకపోలేదు దినకర్‌కు. అతనికి వెళ్ళిపోవాలని వున్నా యీ పల్లెటూరి జీవితం వొదిలి వెళ్ళడానికి మనస్సు యెగిరి గంతువేసింది కాదు. అక్కడి ప్రకృతిలో వున్న ప్రశాంతమే కాకుండా, కాంతం కళ్ళల్లో చాలా ప్రశాంతం కనిపించింది అతనికి. సంభాషణవల్ల కాంతానికి ఆయింట్లో ప్రాముఖ్యతలేదని తెలుసుకున్నాడు. అపిల్లకు పదహారేళ్ళువొచ్చినా, తనకు పెండ్లి కాలేదని తెలుసుకుని కూడా, రాఘవరావు కాని, అతని భార్య కాని కాంతంపెండ్లి సంగతి ముచ్చటించకపోవడం అతనికి కష్టం కలగచేసింది. ఒకవేళ కాంతానికి భర్త యిదివరకే యేర్పడిఉన్నాడా? లేక కొంపతీసి కన్యాశుల్కంలో బుచ్చమ్మలాగా "ప్రెటీ లిటిల్ విడో" కాదుకదా! మొత్తంమీద ఆరాత్రి వెళ్ళడానికి నిశ్చయం చేసుకున్నాడు. సాయంత్రం నాలుగైంది. కమల తలకు పట్టేసుకుని పరుంది. తన చెయ్యి చూడమంది. నాడి పరీక్ష అయింతరవాత—

"మీ నాడి బాగానే వుందే?"

"ఎందుకో చాలా తలనొప్పిగా వుందండీ; నా హార్ట్ పరీక్ష చెయ్యండి...." భర్త ఆరోగ్యాన్ని గురించిన బెంగవల్ల యీమెకు యీ అస్వస్థత కలిగిందేమోనని దినకర్ అనుమానపడ్డాడు. కాని రాఘవరావు ఆరోగ్యానికి ప్రమాదం లేదే? గుండెలు పరీక్షచేశాడు. ఆత్రతతో గుండెలు దడదడ కొట్టుకొంటున్నవి, నిజమే. కాని డాక్టరుకు శరీరానికి సంబంధించిన కారణమేది స్ఫురించలేదు. తనకు అర్థంకాని జబ్బులు యెందుకుండ కూడదూ?

ఆ రాత్రికూడా అతని ప్రయాణం ఆగిపోయింది. నిద్రపోయే ముందు తియ్యని భావా లుండాలని పిల్లల పుస్తకాలలో వున్నా, అవి ఫలానా అని యెవ్వరికీ తెలీదు. డాక్టరుకు తను చూసిన హాస్పిటల్ దృశ్యాలు స్మరణకొస్తాయి. దినకర్‌కు స్త్రీలంటే అమితభయం. వాళ్ళ జబ్బులు చాలా చిత్రమైనవి. హిస్టీరియా మరీ విచిత్రమైంది. ఆ మూలుగుతూ కృశించిన స్త్రీశరీరం అతని వూహపై ఒత్తిడికలిగించి, యీ లోకంలో మానవుడు జనించడం చాలా విచారకమైన దన్నది అతని తియ్యని భావం, పురుషులకు వుద్యోగాలు లేక, ఉద్యోగం దొరికింతర్వాత, సంపాదించే ద్రవ్యమంతా భార్య జబ్బుకోసం ఖర్చుకావడం, చివరికి మూలగడం, హిస్టీరియా, పూర్తి ఉన్మాదం, మరణం—యిదీ మన బ్రతుకు. ఈ మూలిగే లోకాన్ని వుద్ధరించగలిగింది. ప్రేమ, శృంగారం అని అంతా చెప్పుకుంటారు. కాని యీ భ్రాంతికి ఆయుస్సు తక్కువ. సౌందర్యం తన మెరిసిపొయ్యే నేత్రాలను నిలబెట్టుకోలేదు; యౌవనం కృశించి, నీరసించి అస్థిపంజరం అవుతుంది. వృద్ధాప్యంలో నశించేవరకూ తెల్లవెంట్రుకలు రాలడం మానవు. ఈభావాలు తియ్యనివి కావు. బ్రహ్మచారైన డాక్టరుకు యివే తియ్యని భావాలు. మానవుడు తన భుక్తికోసం నిర్మించుకున్న లోకాన్నే ఊహలోనికి దింపుకుని, దాన్లోంచి బైటపడలేడు.

దోమలు పీకడం మొదలెట్టాయి అతన్ని. ఒకటి ముక్కుమీద వాలింది. గట్టిగా ముక్కునుపట్టుకు లాగాడు; ముక్కు వూడిరాదుగావి, లేకపోతే వూడాలిసిందే—దోమ చిక్కదు. ఊహా ప్రపంచంలోనుంచి బాహ్యానికి దింపగలిగిన శక్తి రాత్రిపూట దోమకేవుంది. మరి మార్గంలేదు. కిందకు నడిచినా, పైకి నడిచినా, మానవుడు కుంటుతూ నడవాలిసిందే.

గడియారం వొకటి కొట్టింది కొంతసేపటికింద, మళ్ళీ వొక గంటే కొట్టింది. అప్పుడే ఒంటిగంట దాటిందా! దినకర్ లేచి గడియారం చూశాడు. తీరాచేసి పదిన్నర కొట్టింది. అప్పుడు గడియారం అరగంటలు మాత్రం కొట్టి వూరుకుంటుంది. కమల మైమరచి నిద్రపోతోంది. రాఘవరావు దోమలతో చేసే యుద్ధంతాలూకు శబ్దాలు వినిపిస్తున్నాయి. మెల్లగా

దొడ్డితలుపు తీసి నూతివద్దకు వెళ్ళాడు. జామచెట్టుకింద చాపమీద కూర్చుని, చంద్రుడికేసి చూస్తూ, జామపండు తింటూంది కాంతం. తెల్లటి చీర, తెల్లటి రవిక, తెల్లటి చంద్రుడు....పట్నంలో యింత ప్రశాంతంగా ఆకాశంకేసి చూస్తూ కూర్చునే స్త్రీలు వున్నారా? అసలు చెన్నపట్నంలో జామచెట్లున్నాయా? కాంతం కంగారుపడి లేవబోయింది. తనకు నిద్ర పట్టలేదనీ, అసలు ఆమెతో మాట్లాడడానికి వొచ్చాననీ చెప్పి, యెట్లాగో బతిమాలి కూర్చో పెట్టాడు.

"ఇల్లా వొంటిగా కూర్చున్నా వేం?" అని అడిగాడు.

"ఏమీలేదండి" అంది జామపండు కొరుకుతూ. అదితింటూ, తనకు కావాలా అని అడగకుండా కూర్చోడం అతనికి కష్టంగా తోచింది.

"జామపండేనా అది—ఎక్కడిది?"

"ఇదిగో చెట్టు. వొక్కటే వుంది." ఈసమాధానం అతన్ని స్తిమిత పరిచింది.

"పండా, కాయా;"

"మధ్యరకం."

"అవుతే, కాంతం! నీ సంగతంతా రాఘవరావుగార్ని అడిగి తెలుసుకున్నా. నీకు తల్లిదండ్రులు లేరుటగా, పాపం. మరి నీ పెళ్ళిమాట యేమన్నా ఆలోచించారా?"

"ఏమో నాకు తెలీదండి."

"మరి నీకు తెలీకపోతే యెల్లా? నాకు నిన్ను చూస్తే జాలిగా వుంది. ఇక్కడ నువ్వు దాసీదానిలాగా వున్నావు. దానికేం-నీకు పెండ్లిచేసుకోవాలనివుందా?"

"నాకు తెలీదండి."

"పోనీ, నామీద నీకు యిష్టం వుందా? నాకూ పెండ్లి కాలేదు."

దీనికి సమాధానం లేదు.

"నీకు యిష్టం వుంటే, మన పెండ్లికి యే అభ్యంతరం లేదు."

"మా అక్కనూ, బావనూ అడగాలండి."

"నీ యిష్టానికి వాళ్ళ నడిగేదేమిటి? నువ్వు "ఊఁ" అంటే, యెల్లా
గైనా సరే పెండ్లి చేసుకుతీరతా. అసలు, వాళ్ళు నువ్వు యిక్కడనుంచి
పోతేనే దాలునని వుంటారని నా నమ్మకం."

ఒక విధంగా యీ నమ్మకం సరైంది కాదు కాంతానివి పాతికేళ్ళ
దాకా వున్నా రాఘవరావు ఆ పిల్లకు వో చదువు, వో సంగీతం అనేవి
లేకుండా, కేవలం వుపచారం నిమిత్తం వుంచుకున్నాడు. ఆయనకు కాని,
ఆయన పెండ్లానికికాని కాంతం పెండ్లి విషయమే జ్ఞాపకం లేకపోవడం
విచారించవలసిన విషయం. ఈ సంగతి కాంతానికేనా తోచినట్లు తోచదు.
ఆమె సంభాషణలో అసంతృప్తి భావన కనిపించదు. తను భార్య కావడా
నికే ఈ లోకంలో స్త్రీగా జనించిందని కాంతానికి తెలియదా? పదహారేళ్ళొ
చ్చిన పిల్లకు కోర్కెలూ, ప్రేమా వుండవా? కాంతానికి యుక్తవయస్సొ
చ్చినా హృదయం, మనసు, కోర్కెలు బాల్యంలోనే వున్నాయి. ఈ బాల్యా
నికి సంబంధించిన చిహ్నాలు శరీరంలో కూడా కనిపిస్తాయి. ఆ కళ్ళతో
మనకేసి చూస్తున్నా మనం కనిపించమేమో అన్న అనుమానం కలగ
చేస్తుంది. మాట్లాడేటప్పుడు, విషయం యెల్లాంటిదైనా, పెదవుల కదలిక
నవ్వులు దాచినట్లుంటుంది. ఆ చెక్కిళ్ళలోని సాఫీ, సంతుష్టి హృద
యాన్ని సూచిస్తాయి.

"నువ్వు సమాధానం చెప్పకపోతే నాకు దిగులుగా వుంటుంది.
ఇష్టం లేకపోతే లేదని చెప్పు. నేనేమీ అనుకోను" అని మళ్ళా మొద
లెట్టాడు డాక్టరు.

"ఏమోనండి ...నే వెళ్ళి పడుకుంటాను...." అని లేవబోయింది.
డాక్టరుకు కోపం వచ్చింది. కథలలో నాయికలు వసపోసిన పిట్టలలాగా
అల్లా వాగుతారే, యీ పిల్ల ప్రశ్నకు సమాధానమేనా చెప్పలేదే? కాంతం
పల్లెటూరి పిల్ల. అతనికి యీ పట్న వాసపు స్త్రీలను చూసింతర్వాత,
శరీరంలేని హృదయం కలవాళ్ళైయితే, వివాహానికి అర్హులు స్త్రీలు అనిపిం
చేది. ఇప్పుడు కాంతం అల్లాంటి శరీరంలేని హృదయం. శరీరం లేదు,
వాక్కుకూడా లేదు. ఇట్లాంటిది దినకర్ ఆదర్శమైనా యీ వస్తువుకు

లోపల 'ప్రేమ' అనేది వుంటుందా అని అనుమానం తట్టింది. నిప్పుంటే కదా పొగ రావడం? అందుకనే, యిట్లా పదేపదే ప్రశ్నించడానికి కారణం.

"నేను నీకోసమే యీవూళ్ళో యిన్నిరోజులాగాను. నువ్వు పడే అవస్థ చూస్తే జాలిగా వుంది. నీకు నామీద యిష్టం లేకపోతే, నేను బెంగతో రేపు యింటికి వెళ్ళిపోతాను."

"అల్లాగైతే, మా అక్కనడిగి రేపు చెపుతాలెండి" అంది.

"ఛా, ఛా—నీ ప్రేమకు మీ అక్కను అడగడం యేమిటి?"

"పోనీ, యీసారొచ్చినప్పుడు."

"అల్లాకాదు" అని చేతులు పట్టుకోబోతాడు.

"అబ్బ!—పోనీ, మీరెళ్ళింతరవాత ఉత్తరం రాస్తాలెండి...." అతన్ని తప్పించుకు పారిపోయింది. కాని, దొడ్లో వస్తువులు యింట్లో పెట్టడానికి మళ్ళా వచ్చింది.

"నన్ను పట్టుకోకండి, నాకు భయంగావుంది."

"ఎందుకు భయం? ఇదేం తప్పుపనికాదు,— రంకులరాట్నం యెక్కడంకంటేనా...." అన్నాడు. మళ్ళీ, తన సొంతపెండ్లాంవలె అల్లా అన్నందుకు నాలిక కొరుక్కున్నాడు దినకర్.

"వద్దు—నే ఉత్తరం రాస్తానన్నానుగా."

"అడ్రెస్ తెలుసా?"

"ఓ,—యీసారి మళ్ళా మా బావజబ్బుకు వస్తారుగా...."

"మళ్ళీ మీ బావ జబ్బేమిటి?"

"మా బావకు జబ్బు ఆరేళ్ళనుంచి—మీకు తెలీదూ?....నన్ను పోనీండిలోనికి...."

తన గదికి వెళ్ళిపొయ్యాడు డాక్టరు.

3

దినకర్ పట్నం వెళ్ళి నెల దాటిపోయింది. ఆ దినం రాఘవరావు వూళ్ళోలేడు. కాంతం బైటుంది. కమలకు కవరు అందజేశాడు పోస్టు బంట్రోతు. పైన "కాంతమ్మ"కు అని వ్రాసుంది.

"నీకు కవరొచ్చింది. చింపి చదవనా?" అని అడిగింది కమల. కాంతానికి కవరురావడం ఆశ్చర్యం కలగజేసినా, అది దినకర్ దగ్గర నుండే అయివుంటుందని తెలుసు. కమల ఉత్తరం పైకి చదివింది.

ప్రియమైన కాంతానికి,

ఆరాత్రి నే అడిగినదానికి సమాధానం వ్రాస్తానని వాగ్దానం చేశావు. మళ్ళా జవాబు వ్రాయలేదు. ప్రతిదినం నీ ఉత్తరం కోసం యెదురు చూస్తున్నా. ఎందుకు వ్రాయలేదో తెలియదు. ఒకవేళ నీకు యిష్టం లేక పోయినా, ఆసంగతి ఉత్తరంద్వారా తెలియ జెయ్యడం సులభమై వుండి కూడా, నువ్వు నాకు తెలియజెయ్యలేదంటే, నాకు ఆశ కలుగుతూంది. వెన్నెట్లో ఆనాటిదృశ్యం ప్రేమపూరితమైంది. నువ్వు కాదనలేవని నీ చిరు నవ్వే చెప్పింది. వ్యక్తులు దగ్గరగా కలిసి వున్నప్పటికంటె విడిపోయి దూరంగా వెళ్ళినప్పుడే మనస్సులు దగ్గరగా వొస్తాయి. శరీరం, సంభాషణ, దుస్తులు, పరిస్థితులు, కాలం—యివన్నీ హృదయాల కలయికకు అంతరాయాలే. మూగమనస్సు ఏకాంతంలోపడి ముగ్గిపోతుంది. నాకిక్కడ అల్లాంటి ఏకాంతంలేదు. నీవద్దనుండి వొచ్చిన ఉత్తరంలో యేమీ లేక, పుత్తి తెల్లకాగితమైనా, అది నాకు ప్రశాంతం యివ్వగలదనినమ్ము. నా అడ్రెసు మళ్ళా వ్రాస్తున్నా. మీ అక్కయ్యను అడిగానని చెప్పు. మన ఉత్తర ప్రత్యుత్తరాలకు అక్కడ అటంకం లేదని నా నమ్మకం. మీ అక్కకు తెలిసినా, ఆవిడ దీన్ని అర్థం చేసుకుంటుందని నా నమ్మకం. మీ అక్కకు నే పంపిన టానిక్కులు పనిచేస్తున్నాయని తలుస్తా. ఉత్తరం అంతా "జవాబు వ్రాయి" అని పదిసార్లు వ్రాయడంకంటే అది వ్రాయక పోతేనే నీవద్దనుండి సమాధానం వొస్తుందని, యేదో పెద్ద ఆశ నామన స్సును సంతోషకెరటాలతో నింపుతోంది.

మొదట్లో బిగ్గరగా చదవడం మొదలుపెట్టి, పోను పోను కమల కంఠం సన్నగిల్లి, తన్ను గురించి వ్రాసిన వాక్యాలదగ్గర ఆగిపోయి, ఆ ఉత్తరం తనకు కాదన్నవిషయం మరిచింది "ఆవిడ దీన్ని అర్థంచేసు కుంటుంది"—ఇందులో డాక్టరుమనస్సు తనకు దగ్గరగా వొచ్చినట్లు స్ఫురించింది. అతని బాధ తనకు బోధపడుతుందని అతనికి తెలిసింది.

ఏదో, ఈ ఉత్తరంలోని రహస్యం తనకోసమని కమలమనస్సులో వింత భావాలు చెలరేగాయి ఈ ఉత్తరం శైలి, దీని కళానుగుణమైన అర్థాలు కాంతానికి అర్థంచేసుకోడానికీ, ప్రయత్నించడానికి కూడా అర్హతలేదు. చెప్పరాని అసూయాభావం కమలలో పుదయించింది.

"ఏమే కాంతం, నాకు చెప్పలేదే యీసంగతి?" అంది, దండనాధి కారం వున్నదానిమల్లె.

"........................"

"పోనీ, అతను మాతోనైనా ఎందుకు చెప్పలేదు?"

"నేను ఆయనతో బావను అడగండని చెప్పా."

"అసలు నిన్నేమని అడిగాడు?"

"పెండ్లి విషయం"

"నువ్వేమన్నావ్?"

"చెప్పాగా?"

కమల ఆలోచనలో పడింది.

"అసలిదంతా యెప్పుడు జరిగింది?"

"ఏదంతా?"

"అదే,-ఉత్తరంలో వుందిగా, వెన్నెలరాత్రి,-"

"ఏమీ లేదు. నేను జామకాయ తింటూంటే, ఆయన వచ్చి పెండ్లి మాట ప్రసంగించాడు."

"నువ్వేదో అధిక ప్రసంగం చెయ్యకపోతే ఆయనిల్లాంటి ఉత్తరం వ్రాస్తాడా?"

"లే దక్కా! నీతోడు....అట్లాగయితే నే ఉత్తరం వ్రాయనూ?"

"సరే, జవాబు వ్రాస్తావా?"

"నీ యిష్టం"

"అదేమిటి, మొగుడాయనా, భార్యవు నువ్వు, నాదేముంది?"

"అట్లా అనకక్కా; ఎందు కంతకోపం? నువ్వు వ్రాయొద్దంటే మానేస్తాను"

కమలకు యెందు కింత కోపం వచ్చిందో కాంతానికి తెలియలేదు.

మూడు దినాలు గడిచాయి. మళ్ళా పట్నం నుండి ఉత్తరం వచ్చింది. అందులో కొన్ని ముఖ్యమైన భాగాలు "—నాకు కొద్ది రోజులలో గవర్నమెంటు నౌకరీ కాబోతుంది. నువ్వు పల్లెటూరి పిల్లవనీ, బీద దానివనీ నేను చేసుకోననుకుంటావేమో. అల్లా అనుకోవద్దు. నిజానికి నీ లాంటి దాని కోసమే యిన్నాళ్ళు కాచుకుని వున్నా. నన్ను నిరాకరిస్తే లోకంలో 'దయ' అనేది లేదేమో అనుకోవాలి. లేక మీ కమలా, మీ బావా యిష్టపడలేదా? అసలు వాళ్ళు యీ వార్త విని సంతోషించాలే? అందులో మీ కమల యెంతో చమత్కారంగా ఈ పెళ్ళికి అనుకూలపడుతుందని నా గట్టి నమ్మకం....పోనీ, యే విషయం అయినా జవాబు వ్రాయరాదూ? నీ కిష్టమైతే మీ బావకు వ్రాస్తాను...."

ఇందులో తన్ను గురించిన వాక్యాలను పైకి చదివి వినిపించలేదు కమల. అది కాంతానికి సంబోధింపబడ్డాయన్న విషయం కమలకు బాధాకరమైంది. డాక్టరు తన చెయ్యి పరీక్షచేసినప్పుడు తన గుండెలెందుకల్లా కొట్టుకున్నాయి? ఆ చేతి తాలూకు వేడి తన అరచేతిలో దాగివుంది. కాంతాన్ని "జవాబు రాస్తే రాసుకో" అంది యీసడింపుతో.

కాంతానికి తెలుగువ్రాతలో ప్రవేశం తక్కువ. తెనుగు వచ్చినా, యెప్పుడూ కాగితంమీద, చాకలిపద్దు, సంతబిల్లు తప్ప కలం పెట్టిన అభ్యాసం లేదు. తను వ్రాస్తే సకలతప్పులూ వొస్తాయనీ, తన తెలివితక్కువతనానికి దినకర్ ఆశ్చర్యపడతాడనీ కాంతానికి జవాబువ్రాయడం భయం.

"పోనీ, నాబదులు నువ్వు వ్రాయకూడ దక్కా"

"అల్లా బాగుండదు. నువ్వేరాయి."

"నే రాస్తే తప్పులొస్తాయి."

"తప్పులొస్తే పెండ్లి చేసుకోడని భయమా?"

"కాదక్కా, నేను చదువుకున్నదాన్ని కాదుగా ఏలాగా. పోనీ, నే చెప్పినట్టుగా రాయకూడదూ?"

"ఏమని రాయమంటావు?"

"ఏదో నీయిష్టమొచ్చింది రాయి."

ఇద్దరూ చేరి వ్రాసిన జవాబిది.

డాక్టరుగారికి—

మీకు జవాబు యింత ఆలస్యంగా వ్రాసినందుకు యేమీ అనుకోకండి. మాబావా, కమలా ఏమీ అనలేదు. వాళ్ళకీ సంగతే తెలియదు. మీరనుకున్నట్లు నేను పల్లెటూరిపిల్లనన్న భయంవల్ల వ్రాయలేదు. మీ ప్రశ్నకు జవాబు నాకుతెలియదు. పెండ్లికీ నాయిష్టానికీ సంబంధం కనిపించదు. మా కమల ఆరోగ్యం బాగానే వుంది. బిల్లు కొద్ది రోజుల్లో పంపుతాము........

కాంతానికి తెలియకుండా మరికొన్ని వాక్యాలు చేర్చింది కమల యీ వుత్తరంలో—

మీరు నన్నిల్లా ఆరాధిస్తారని అనుకోలేదు. నా హృదయంలోనూ ప్రేమజ్యోతి వుంది. కాని మీ వుత్తరంలో అది వెలిగి ప్రకాశిస్తోంది నాకు యేదో ఆశ వుంది—దాని కేపేరు పెడతారో మీ యిష్టం. ముద్దుకు పెదవులు లేవు. లేఖే పదివేల ముద్దులు.

ఇల్లా వ్రాసి, యీచివర రెండువాక్యాలూ, అక్షరాలు కనబడేటట్టుగా గీచి కొట్టేసింది కమల.

ఈ వుత్తరానికి జవాబు వారంరోజులకే వచ్చింది. కాని వీటిని చదివే భాగ్యం కాంతానికి లేదు చదవడం, జవాబువ్రాయడం కమలకే వొదిలేసింది. కమలకు తనమీద పెద్ద అనురాగమని కాంతానికి గట్టినమ్మకం. ఉత్తరంలో కొన్నే వాక్యాలు చదవడమో, లేకపోతే లోపల చదివి సారాంశం చెప్పడమో, చివరికి చించెయ్యడం—అదీ ఆ వుత్తరాల ఖర్మ.

ఈ మూడో ఉత్తరంలో కొన్ని వాక్యాలు—

....నీవుత్తరం యెంతో సంతోషంతో చదివాను. మొదటి వాక్యాలు చదువుతూంటే నిరుత్సాహం బైలుదేరినా కడపటి వాక్యాలు చదవగానే, మళ్ళా నా ఆశాలత పుష్పించింది. మానవహృదయానికి వైశాల్యనిర్ణయం లేదు. పల్లెటూరైనా, ప్రేమకు రెక్కలున్నాయి. అదీగాక, నువ్వు చదువుకోనిదాని వంటే నేను నమ్మను. సిగ్గువల్ల అబద్ధం ఆడివుండొచ్చు. నిండుకుండలు తొణకవు. నీలో పెద్దలోతు లేకపోతే అంత చమత్కారంగా వ్రాసివుండవు. నువ్వురోజూ యిల్లాంటి వాక్యాలు నాకు పంపుతూంటే,

నాకు పెండ్లినిగురించి ఆదుర్దా వుండదు. స్త్రీ హృదయం గొప్పది. తన సర్వస్వమూ త్యాగంచేసి, లోకాన్ని వశం చేసుకోగలదు. ఇది తెలియందీ యెంత చదువుకున్నా ప్రయోజనం లేదు....

కాంతానికి యీ వుత్తరం ఆశ్చర్యం కలగచేసింది. కొన్ని సంగతులు అసలు అర్థమే కాలేదు.

"కడపటివాక్యాలని వ్రాస్తాడు—అవి జ్ఞాపకం వున్నాయా నీకు?" అని అడిగింది కమల.

"ఏముంది? మందులకు బిల్లు పంపుతా మన్నాం, అంతేగా?"

"చూశావా, యెంతర్థం తీశాడో...."

"చదువుకున్నదానవ్ నీకు తెలియాలి, ఆ అర్థాలూ—ఆగొడవంతా, యేమిటి?"

"ఏముంది-పెండ్లిమాట...."

"ఇంకా తేల్లేదని నాలుగుముక్కలు రాసి పెడుదూ."

అల్లాగే, నాలుగునెల్లలో పదిఉత్తరాలు వ్రాసింది కమల; పదిహేను జవాబులు చదువుకుంది. ఈ లేఖల్లో వ్యవహారాలు యేవీ లేవు. అంతా ప్రేమ, కలలు, ఆత్మలకలయిక, సమానత్వం, స్నేహం, జీవితంలో సౌందర్య ఆదర్శాలు—యిల్లాంటి సంగతులు చమత్కారమైన శైలిలో వ్రాయబడి వున్నాయి. కమల ప్రతి ఉత్తరంలోనూ కాంతం వ్రాసినట్లు వ్రాసినా, దినకర్ మనస్సుకు దగ్గరగా ప్రయాణం చేసింది. అతని వాక్యాలన్నీ తను వ్రాసినవాటికి జవాబులు. ఆమె హృదయంతో పిలిచింది, అతను పలికాడు. అపలుకులో ఆత్రత, తొందర, మాధుర్యం తనపిలుపు మీద ఆధారపడినవి. కాంతం అన్న పేరు వెనక దాక్కొని, దినకర్ వ్యక్తిని తనవశం చేసుకుంది. శరీరం తప్ప అతడు జీవితపు ఆశంతా రహస్యంలేకుండా కమలకు అర్పించుకున్నాడు. పురుషుడి ప్రధానమైన ఆనందాన్ని దాచుకున్న భవనాల తాళపు చెవులన్నీ కమలకిచ్చి, అతని సంతోషంలో భూమి వొదిలి, మేఘాలలోకి నడిచాడు.

ఏదో వుత్తరం తనకు ఇంగ్లీషుకూడా వొచ్చునని తెల్పేందుకు, కొంతభాగం ఇంగ్లీషులోనే వ్రాసింది కమల. దానికి జవాబు ఇంగ్లీషులోనే వొచ్చింది. దాని అనువాదం—

స్వప్నకాంత కాంతానికి—

నాజీవితంలో రెండే చరిత్రాత్మకమైన సంగతులు జరిగాయి. మొదటిది నేను జనించడం; రెండోది నువ్వు ఇంగ్లీషులో ఉత్తరం వ్రాయడం. నీశైలిలో సహజమైన ఫోకడ, నీ ప్రత్యేకమైన వ్యక్తిత్వం గోచరిస్తున్నాయి. వ్యక్తిత్వాన్ని పాటించిన శైలే శైలి. నువ్వు నీలోకానికి రాణివి. ప్రతివాక్యంలోనూ నీ విగ్రహం మెరిసి నాట్యంచేస్తూంది. ఏదో చప్పుడు వినిపిస్తోంది—అడుగుల చప్పుడో, అధరాల చప్పుడో....నీ నాట్యానికి మన ప్రేమగానం చేస్తుంది.

తరువాతి ఉత్తరాలలో యీవేగం తగ్గింది. డాక్టరు పెండ్లివిషయం తేల్చమని తప్ప యితర భారతాలు వ్రాయడం తగ్గించాడు. చాలా వ్యావహారికంగావుంది. 16 ఉత్తరం........

....మీ బావకు యెప్పుడు వీలవుతుందో కనుక్కొని రాయి. నేను పెండ్లి పనులు సిద్ధంచేస్తాను. నాకు వేరే రావలసిన వాళ్ళు యెవ్వరూ లేరు. మా అక్కకు ఏదో మూసంట, దూరప్రయాణం రాలేనని వ్రాస్తోంది. ఎంతప్రేమయినా, దానికి కొంత ఆకారం కలగచెయ్యకపోతే, పారిపోతుంది. దానికి కొన్నిబంధనాలు తగిలించకపోతే, "మంచితనం" లాగా, ప్రేమ ఆకారంలేని వస్తు (Abstract noun) వవగలదు

ఇవన్నీ కమలకు శారీరకంగానూ, మానసికంగానూ కూడా చాలా ఆనందాన్ని కలగజేశాయి. నేటి కాలానికి తన వ్యక్తికి ప్రేమరాజ్యంలో స్థానం యేర్పడింది. స్త్రీకి "ప్రేమ" యివ్వడంలో వున్న ఆనందం పుచ్చుకోడంలో లేదు. కాంతానికి యీ ఉత్తరాల సంగతి తెలియదన్న విషయం కమలకు బాధ కలిగించలేదు. ఇది తెలిస్తే, తనకు విజయం ప్రాప్తిస్తుంది. శత్రువుపై తన కసి తీరుతుంది. అల్లా కాంతంపై కసితీర్చుకొని దినకర్‌కు దూరమవడంకంటే, వివాహానికి తోడ్పడి అతని సానుభూతి పొందడం ఒక పెద్దత్యాగం లా తోచింది కమలకు. కమలహృదయంలో యింకా నైతికభవనానికి పునాదులున్నాయి. చాలా సంగతులు దాచింది; కృత్రిమం సల్పింది; "భర్త" అనే వొక సంస్థకు నామాన్ని మాత్రం మిగిల్చింది; కాని పునాదులను నిర్మూలం చెయ్యలేదు. స్వార్థానికి సంబంధించిన

సంతోషం పొందినా, నైతికసంస్థకు కీర్తి నశింపు కాదు. కమల ఆఖరు సారి వ్రాసిన ఉత్తరంలో యిల్లా వుంది.

....మీరు స్త్రీలను గురించి కవులు చాలా చెడుగా వ్రాశారనీ, వాటిని మీరు నమ్మరనీ వ్రాశారు. ఈమీ నమ్మకం శాశ్వతంగా వుంటుందా అని నా అనుమానం. ఒకప్పుడేనా "మంచిస్త్రీ చెడుగా ప్రవర్తించడం అంటే, చెడ్డదే పట్టుపడటం అన్నమాట" అనకుండా వుంటారా?....

ఈ వాక్యంలో కమల తనహృదయాన్ని యింకెవరివల్లా కానట్టుగా, సత్యంతో శోధించింది.

4

డిసెంబరులో పట్నంలో వివాహం జరిగింది.

పెండ్లికి రాఘవరావు, భార్యకూడా వచ్చారు. తరవాత రాఘవరావు వొక్కడూ వెళ్ళిపోయి, దంపతుల్ని మనవూరు తీసుకురమ్మని భార్యకు అప్పజెప్పాడు.

ఆ రాత్రి దినకర్ యిల్లంతా నిశ్శబ్దంగా వుంది. అతను, కాంతం, కమల తమలపాకులు వేసుకుంటూ, గ్రామ్‌ఫోన్ పాటలు వింటూ కూర్చున్నారు.

"కాంతం! మా అక్కకు ఉత్తరం వ్రాస్తానని మరిచిపొయ్యావు. మొన్న చెప్పాను. మళ్ళీ మనం రేపు మీవూరు వెళ్ళాలి. అప్పుడు హడావుడిగా వుంటుంది. అంచేత యిప్పుడే వ్రాయి. నీసంగతి మా అక్కయ్యకు వ్రాశాను. నీచేత ఇంగ్లీషులో ఉత్తరం వ్రాయించమని చాలాసార్లు కోరింది...."

"ప్రస్తుతం తెలుగులో వ్రాస్తా లెండి...."

"అల్లాకాదు—ఏంలేదు, పెండ్లి బాగా జరిగిందనీ, తను సమయానికి లేకపోవడం మనకు విచారంగా వుందనీ. అంతే, రెండు ముక్కలు...."

"అబ్బ, పోనిద్దురూ, నాకు తలనొప్పిగా వుంది."

"పోనీ, నేను చెప్తాను వ్రాయి."

కమల భయంతో వొణికింది. సంభాషణ తప్పించడానికి ప్రయత్నంచేసింది కాని లాభం లేకపోయింది. దినకర్ డ్రాయర్లోంచి కాగితం, కలం తీసుకొచ్చి కాంతాని కిచ్చాడు.

"కానీ, "డియర్ సరోజ్"...."

కాంతం కలం వొదిలేసింది.

"అబ్బే, సిగ్గుపడతారా...."మైడియర్ సరోజ్"....ఊ...."

కాంతం పరుగెత్తుకు పోయింది మేడమీదికి. కమల దినకర్ కళ్ళల్లోకి దీనంగా చూసింది.

"కాంతానికి ఇంగ్లీషు రాదండీ...."

"వేళాకోళ మాడకండి మీరు కూడా...."

"సత్యం. ఆ ఇంగ్లీషు ఉత్తరాలు వ్రాసింది నేనే—కాంతం నన్ను వ్రాయమంది. తమాషాకు నేనే వ్రాశాను...." దినకర్ కొయ్యబారి పొయ్యాడు. మళ్ళా మొదలెట్టింది కమల; "అసలా ఉత్తరాలన్నీ కాంతం వ్రాసినట్లు నేనే వ్రాశాను. నాకు యితర అభిప్రాయం లేదు కాని, ఆ ఉత్తరాలు మీకు సంతోషం కలిగిస్తాయని నమ్మి అల్లా వ్రాశాను...."

"అన్యాయం చేశావ్....నా హృదయాన్ని అపహరించింది నువ్వు ....కాంతం అప్పుడూ యిప్పుడూ ప్రేమంటే యేమిటో తెలియని పల్లెటూరి ఘటం. అమాయికపు మృగం...."

"దాన్ని కోప్పడకండి....దాని కివన్నీ తెలియవు కూడా....ఉత్తరంవల్ల హృదయాన్ని వశం చేసుకోవచ్చా, లేక పురుషులకు ఒక శరీరమే ప్రధానమా, చూద్దా మనుకున్నది యథార్థమైంది—మన మనస్సులు కలిశాయి. కాని కాంతానికి పెండ్లి జరిగింది...."భార్య" అన్నది పేరు...."

"నాకు చిన్నతంగా వుంది." అన్నాడు దినకర్.

"మీరు పల్లెటూరి పిల్లెనా చేసుకుంటానని మొదట్లో వాగ్దానం చేశారు." అంది.

"నిజమే. ఈ ఉత్తరాలవల్ల కొత్త ఆశయాలు లేచి భగ్న మయ్యాయి. బీదవాడికి తృప్తి వుంటుంది, కాని కొంత ధన మిచ్చి, మళ్ళీ అది పోతే వాడికి శాంతి వుండదు."

అమర్నాడు కమల వొంటిగా వెళ్ళిపోయింది. రాత్రి పదకొండు కొట్టింది. రాఘవరా వింకా యింటికిరాలేదు. ఏవో గుడిసెలు తగులపడ్డా యంటే చూడడానికి వెళ్ళాడు. కమల కాంతానికి ఉత్తరం వ్రాసింది. అందులో "....ఏవ్యక్తికైనా లోకంలో నెగ్గాలంటే, కొందరు శత్రువులు అవసరం. మన కల్లాంటి శత్రువులు లేకపోతే మనలో చాలామందికి పేరు ప్రతిష్ఠలూ, ఊరు పేర్లూ వుండవు...."

ఇంతలో రాఘవరావు గదిలో కొచ్చాడు. కమల వులిక్కిపడి "ఎర రది?" అని ఆదుర్దాగా అడిగింది.

"ఇంకెవరు? నీభర్త" అని సమాధానం.

ప్రచురణ—భారతి, 194౮ డిసెంబర్.